

ОСОБИСТІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, ЩО МАЮТЬ ПРОБЛЕМНИХ ДІТЕЙ

Мушкевич Мирослава Іванівна¹

¹Кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри практичної та клінічної психології факультету психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк (Україна)

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3268-5767>

UDC: 159.922:615.851]:316.362-055.62-056.26

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена визначенню й узагальненню прогностичних особистісних детермінант, які визначатимуть заходів психологічного супроводу сімей, що мають проблемних дітей. Для цього було використано метод дискримінантного аналізу, який дає змогу провести глибше дослідження відмінностей між градаціями «залежної» змінної та впливу на неї «незалежних» змінних. Узагальнено, що прогностичними та значимими особистісними предикторами розвитку функційності сімейної системи є функціонально-рольова узгодженість і гнучкість сімейних ролей; подібність-відповідність сімейних цінностей і сценаріїв; домінування конструктивних способів розв'язання подружжям конфліктних ситуацій; компліментарність у взаєминах; емоційна близькість, довіра, емпатія у стосунках, гнучкість і відвертість у спілкуванні, аутентичність; сприятливий психологічний клімат у сім'ї; задоволеність шлюбом; відкрите партнерство між подружжям; диференційованість від батьківської сім'ї та партнера; характерологічна відповідність подружжя; низький рівень вираження «гіпопротекції»; позитивне ставлення до дитини; розширення сфери батьківських почуттів; кооперація з дитиною; шизоїдний тип акцентуації; симбіоз із дитиною; низький рівень вираження «потурання»; мінімальність санкцій; епілептоїдний тип.

Ключові слова: сім'я, проблемна дитина, шлюбна підсистема, батьківська підсистема, особистісні детермінанти, функційна сім'я, дисфункційна сім'я, псевдофункційна сім'я.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження сім'ї та необхідність визначення особистісних детермінант, на яких фокусуватиметься розробка психологічного супроводу сімей, що мають проблемних дітей посилюється низкою факторів та розбіжностей. Зокрема, по-перше, це низький рівень розуміння значущості партнерської та батьківської поведінки й тієї ролі, яку вона відіграє у процесі розвитку проблемної дитини; по-друге, установлені батьківсько-дитячі взаємини потребують вироблення нових моделей батьківського виховання та ставлення до проблемної дитини, через поведінку якої дорослі не можуть з нею ефективно взаємодіяти. До цієї категорії дітей належать агресивні

діти, імпульсивні, гіперактивні, невпевнені у собі, депресивні, віктимні, емоційно холодні, байдужі, неконтактні, сором'язливі тощо.

Щодо психологічної допомоги сім'ям, що мають проблемних дітей, то помітною є проблема невисокого рівня методичного арсеналу. У більшості випадків традиція допомоги таким сім'ям зосереджена, насамперед, на самій дитині, а члени ядерної сімейної системи, особливо дорослі її члени, що складають шлюбну (чоловік і дружина) та батьківську (батько і мати) підсистему залишаються лише ресурсом, умовою чи ж перепорою. Існує протиріччя між соціальною гостротою проблеми, її психотравмуючою значимістю і відсу-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Myroslava Mushkevych

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

тністю розроблених технологій психологічної допомоги членам сімей, що мають проблемних дітей. Один із шляхів психологічної допомоги даній категорії населення є психологічний супровід, основними фокусами якого є особистісні детермінанти членів сімей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах дослідників М. Боришевського (Боришевський, 1995), А. Варги (Варга, 2011), Е. Ейдемільера (Ейдемільер & Добряков & Нікольська, 2006), О. Захарова (Захаров, 1998), О. Співаковської (Співаковська, 1999), Т. Яценко (Яценко, 2006) та інших переконливо показано залежність формування особистості дитини від стилю батьківського виховання в родині, батьківського ставлення до дитини, способів партнерської взаємодії та родинного спілкування. Особливості сімей, у яких є проблемна дитина, розглядали в своїх працях Т. Богданова (Богданова & Гіппенрейтер & Григоренко, 2002), Н. Мазурова (Мазурова & Подольська, 2016), Р. Майрамян (Майрамян, 2005), І. Мамайчук (Мамайчук, 2008), Є. Мастоюкова (Мастоюкова & Московкіна, 2004), М. Семаго (Семаго, 2006), К. Тичина (Тичина, 2018). Концепції психологічного супроводу сімей, що мають проблемних дітей представляли Г. Бардієр (Бардієр, 2002), М. Бітянова (Бітянова, 2000), О. Казакова (Казакова, 2007) та інші. Дослідження констатують необхідність розроблення спеціальних заходів, спрямованих на реабілітацію цієї категорії осіб, а в межах корекції запропоновано консультування батьків спеціалістами різних профілів (психологами, педагогами, лікарями). У працях науковців найчастіше аналізується аспект участі сім'ї у вихованні та розвитку проблемної дитини. Результати досліджень вказують на наявність певних порушень у різних сферах такої сім'ї (емоційна сфера, проблеми спілкування з соціумом, соматичні порушення). Увесь цей комплекс порушень автори називають сімейною кризою. Рівень її важкості залежить від низки обставин, особистісних особливостей шлюбних партнерів та батьків і допомоги, наданої фахівцями. Самостійно, без допомоги фахівців, шлюбні партнери та батьки не можуть подолати цю кризу. Всі роботи, присвячені цьому питанню, підтверджують висновки про пряму залежність ставлення батьків до дітей від їхніх особливостей особистості, їх стану, життєвого досвіду і, в меншій мірі,

від особливостей дітей.

Мета наукової статті полягає у визначенні та узагальненні тих особистісних детермінант членів сімей, що мають проблемних дітей, які будуть основними фокусами в контексті реалізації психологічного супроводу.

Наукове обґрунтування методології проведеного дослідження. На основі широкого аналізу літературних джерел і емпіричного дослідження було визначено й узагальнено найбільш прогностичні особистісні детермінанти, які визначатимуть ефективність формуального впливу в перспективі проектування та здійснення заходів психологічного супроводу сімей, що мають проблемних дітей. Реалізація мети та завдань дослідження відбувалася на базі Психологічного консультативного центру при кафедрі практичної та клінічної психології, факультету психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Вибіркову сукупність склали 464 члени сімей віком від 20 до 60 років, серед них жінки – 60 %, чоловіки – 40 %. Усі досліджувані добровільно зверталися за психологічною допомогою. Причини основних скарг: 1) самостійно не можуть справитися з дитиною, не розуміють як правильно з нею спілкуватися, неприємно вражені її поведінкою, реакціями тощо; 2) відчувають негативні емоційні стани щодо поведінки дитини, яка потребує багато часу, зусиль; 3) невміння позитивно взаємодіяти з дитиною негативно впливає на стосунки з іншими членами сім'ї.

Проблеми дітей були пов'язані з порушеннями поведінки (агресивність, імпульсивність, протидія іншим, загальмованість, надмірна сором'язливість тощо). Поведінкові прояви таких дітей викликають неприємні емоції дорослих членів сім'ї, які не завжди знають, як таку поведінку сприймати та як на її реагувати. Віковий діапазон усіх дітей – від 4 до 9 років. Серед членів сімей із проблемною дитиною, 78 % були повними, 22% – неповними, де вихованням і доглядом за дитиною займалася лише мати. В кожній із досліджуваних сімей була одна дитина з проблемами в розвитку.

Аналіз й узагальнення результатів досліджень сімей, що мають проблемних дітей дають підстави вважати, що змістовно-процесуальні та результативні параметри формуального впливу в перспективі реалізації

програми психологічного супроводу, матимуть свої характерні особливості і якісну специфіку. Очевидним є те, що характер, зміст і форми такого формувального впливу щодо членів сімей, що мають проблемних дітей, визначатимуться якісними характеристиками їх особистісної структури. Тому, розуміння якісної специфіки та характеру особистісної детермінації процесу психологічного супроводу забезпечить сприятливіші можливості й умови для успішної реалізації усієї системи формувальних заходів. Урахування змістового характеру особистісної детермінації формувального впливу дасть профільним фахівцям і спеціалістам змогу з високим ступенем ефективності прогнозувати його успішність, а в перспективі – планувати та реалізовувати заходи психологічної допомоги членам таких сімей, проектувати та реалізовувати оптимальні її сценарії. Тобто, вивченню найбільш прогностичних особистісних детермінант, які визначатимуть ефективність формувального впливу в перспективі проектування та реалізації заходів психологічної допомоги сім'ям, що мають проблемних дітей, присвячене це дослідження. Для цього було використано метод дискримінантного аналізу (Наследов, 2005).

Формально дискримінантний аналіз розв'язує задачу передбачення (прогнозу) значень «залежної змінної» – категорій номінативної ознаки, і визначення «незалежних змінних», які найкраще підходять для такого передбачення. У дискримінантному аналізі «незалежні» (дискримінантні) змінні можна розглядати як причини, а класифікувальні – як багатомірні «залежні» змінні. На відміну від інших математичних методів – множинного регресійного або дисперсійного аналізу, дискримінантний аналіз забезпечує вищу прогностичну ефективність результатів і дає змогу провести глибше дослідження відмінностей між градаціями «залежної» змінної та впливу на неї «незалежних» змінних.

Задачі дискримінантного аналізу:

1) визначення вирішальних правил, які дають змогу за значеннями «незалежних» (дискримінантних) змінних зарахувати кожний об'єкт до одного з відомих класів;

2) визначення «ваги» кожної дискримінантної змінної для диференціації об'єктів у класи.

«Незалежними» (дискримінантними) змінними

для дискримінантного аналізу визначено масив кількісних показників, зокрема, такими були змінні, виміряні за допомогою стандартизованих психодіагностичних засобів: опитувальників для вивчення акцентуацій характеру (А. Егідес у модифікації І. Слободянюка, О. Холодової, О. Олексенко), батьківського ставлення (А. Варга, В. Столін), для аналізу сімейних взаємин (Е. Ейдемільер, В. Юстицькіс), Фрайбургського особистісного опитувальника (FPI).

«Залежна» змінна для дискримінантного аналізу представляла собою номінативну (не кількісну) ознаку, яка класифікувала досліджуваних на групи, що відповідали різним її градаціям, і змістовно визначалась як «ступінь функційності сімейної системи». Категоріями номінативної ознаки, або функційності сімейної системи були такі її градації: дисфункційність, псевдофункційність, функційність.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи логіку забезпечення ефективності формувальних заходів, передбачається, що їх основний об'єкт – сім'ї з вираженими ознаками дисфункційності та псевдофункційності, а їх результативність конкретизуватиметься в напрямі формування таких атрибутів функційності сімейної системи, як-от: функціонально-рольова узгодженість і гнучкість сімейних ролей; подібність-відповідність сімейних цінностей і сімейних сценаріїв; домінування конструктивних способів розв'язання подружжям конфліктних ситуацій; компліментарність у стосунках; емоційна близькість, довіра, емпатія у взаєминах, гнучкість і відвертість у спілкуванні, автентичність. Важливим атрибутом функційності таких сімей за результатами реалізації заходів формувального впливу, має стати сприятливий психологічний клімат у сім'ї, задоволеність шлюбом, відкрите партнерство між подружжям, диференційованість від батьківської сім'ї та партнера, характерологічна відповідність подружжя тощо. За результатами дискримінантного аналізу особистісних детермінант (предикторів) функційності сімейної системи було отримано значення канонічних дискримінантних функцій для групових центроїдів і структурну матрицю прогностичних дискримінантних змінних.

Координати центроїдів для всіх груп об'єктів дають змогу інтерпретувати канонічні дискримінантні

функції щодо їх ролі у диференціації класів. Так, на від'ємному полюсі континууму першої канонічної функції – центроїд для дисфункційного рівня розвитку (ступеня функційності) сімейної системи (–1,796), на додатному полюсі – центроїд для функційного рівня розвитку (ступеня функційності) сімейної системи (1,178), а на проміжній позиції континууму цієї канонічної функції – центроїд для псевдофункційного рівня розвитку (ступеня функційності) сімейної системи (–0,934). Тобто, чим більше значення цієї функції, тим вища ймовірність функційного рівня розвитку сімейної системи. На від'ємному полюсі континууму другої канонічної функції – центроїд для псевдофункційного рівня розвитку (ступеня функційності) сімейної системи (–0,297), на додатному полюсі – центроїд для дисфункційного рівня розвитку (ступеня функційності) сімейної системи (1,875), а на проміжній позиції континууму

відторгнення» (0,694), «розширення сфери батьківських почуттів» (–0,639), «кооперація» (0,605), «шизоїдний тип» (–0,582), «симбіоз» (0,569), «потурання» (–0,550), «мінімальність санкцій» (–0,542), «астенічний тип» (–0,486), «епілептоїдний тип» (–0,417). Можна говорити про те, що з високою ймовірністю функційний ступінь розвитку сімейної системи буде характерний для тих членів сімей, що мають проблемних дітей, в особистісній структурі яких превалюватиме визначений симптомокомплекс особистісних детермінант.

У змістовому аспекті з найбільшою «вагою» цей симптомокомплекс визначає такий особистісний показник досліджуваних, як низький рівень вираження «гіпопротекції», який релевантний їх особистісній позиції конструктивної виховної протекції. Це означає, що виховна диспозиція членів сімей проблемних дітей, яка детермінує конструктивні, оптимальні, помірковані

Таблиця 1.

Структурна матриця прогностичних дискримінантних змінних досліджуваних

Канонічна функція	Прогностичні дискримінантні змінні									
	Гіпопротекція	Прийняття-відторгнення	Розширення сфери +батьківських почуттів	Кооперація	Шизоїдний тип	Симбіоз	Потурання	Мінімальність санкцій	Астенічний тип	Епілептоїдний тип
Функція 1	-0,736*	0,694*	-0,639*	0,605*	-0,582*	0,569*	-0,550*	-0,542*	-0,486*	-0,417*

* – значимі абсолютні кореляції між дискримінантними змінними і канонічними дискримінантними функціями

цієї канонічної функції – центроїд для функційного рівня розвитку (ступеня функційності) сімейної системи (0,079). Тобто, чим більше значення цієї функції, тим вища ймовірність дисфункційного рівня розвитку сімейної системи. Враховуючи те, що перша канонічна функція майже в дев'ятеро інформативніша (89,7 %), ніж друга (10,3 %), найбільш прогностичною для нашого аналізу буде саме вона. Оскільки частка коректного прогнозу дискримінантної моделі 76,8 %, можна перейти до інтерпретації змістового характеру виявлених закономірностей (див. табл. 1).

Дані таблиці дають змогу виділити дискримінантні змінні, які мають високі структурні коефіцієнти кореляції з першою канонічною функцією: «гіпопротекція» (–0,736), «прийняття/

та ненав'язливі прагнення брати активну участь у її вихованні, лежить в основі функційного рівня розвитку сімейної системи. Батьки проблемної дитини, які характеризуються таким ставленням до неї, приділяють їй достатньо часу, сил та уваги, а одним із найголовніших завдань їхнього життя, або важливою справою життя стає її виховання.

Наступний за величиною детермінації функційного рівня розвитку сімейної системи – такий особистісний показник членів сімей, що мають проблемних дітей, як високий рівень вираження «прийняття/відторгнення». Змістовно він релевантний позитивному ставленню членів сімей до дитини. Тобто дорослий приймає дитину такою, якою вона є, поважає та визнає її індивідуальність, схвалює її інтереси, підтримує її

плани, проводить із нею достатньо багато часу.

Показник «розширення сфери батьківських почуттів» із третьою за величиною «вагою» входить у структуру симптомокомплексу особистісних детермінант членів сімей проблемних дітей, які визначають основу функційного рівня розвитку їх сімейної системи. Зважаючи на обернено-пропорційний характер його вираження, можна стверджувати, що в таких сім'ях дитина володіє автономністю і має простір для самостійного вибору; у подружніх взаєминах такі члени сімей ніколи не вирішують власні (сімейні) проблеми за її рахунок; структура сімейних цінностей не ґрунтується на пропагуванні культу дитини; потреба у взаємній винятковій прив'язаності в таких сім'ях задовольняється лише в психологічних відносинах подружжя.

Наступний за величиною детермінації функційного рівня розвитку сімейної системи – такий особистісний показник членів сімей проблемних дітей, як високий рівень вираження «кооперації». Тобто таку виховну диспозицію дорослих детермінує тип батьківського ставлення, який змістовно відображає їх ширий інтерес до того, що цікавить дитину. Батьки проблемної дитини, не абсолютизуючи високо оцінюють її здібності, заохочують самостійність та ініціативу, прагнуть бути з нею на рівних.

Показник «шизоїдний тип» із наступною за величиною «вагою» входить у структуру симптомокомплексу особистісних детермінант членів сімей проблемних дітей, які визначають основу функційного рівня розвитку їх сімейної системи. Зважаючи на обернено-пропорційний характер його вираження, можна стверджувати, що в змістовому аспекті особистісної структури таких випробуваних домінуватимуть такі риси характеру, як-от висока емпатія, відкритість, екстравертованість, комунікабельність, високий рівень емоційного відгуку. Висока ймовірність наявності у членів сімей проблемних дітей із таким особистісним профілем високого ступеня функційності їх сімейної системи.

Такий показник досліджуваних, як «симбіоз», із наступною за величиною «вагою» входить у структуру симптомокомплексу особистісних детермінант, які визначають основу функційного рівня розвитку їх сімейної системи. Зважаючи на прямо пропорційний характер його вираження, можна стверджувати, що такий

тип батьківського ставлення змістовно відображає прагнення членів сімей проблемних дітей максимально скоротити психологічну дистанцію між нею та собою, завжди бути ближчими, задовольнити її основні розумні потреби, захистити від неприємностей тощо.

Наступним за ступенем детермінації функційного рівня розвитку сімейної системи, зважаючи на її оберненопропорційний характер – такий особистісний показник членів сімей проблемних дітей, як низький рівень вираження «потурання». Це засвідчує, що в особистісному профілі таких випробуваних немає місця прагненню до максимального та некритичного задоволення будь-яких потреб дитини: і матеріально-побутових, і духовних.

«Мінімальність санкцій» – наступний за величиною «ваги» показник прогностичних особистісних детермінант функційного рівня розвитку сімейної системи. Зважаючи на обернено-пропорційний характер вираження цього особистісного показника, можна стверджувати, що в інструментальному арсеналі виховного патерну таких досліджуваних превалюватиме розумний і конструктивний компроміс між різними формами покарання дитини та її заохочення та стимулювання. Очевидно, що сімейна система з таким виховним профілем подружжя з високою ймовірністю демонструватиме високий рівень розвитку функційності.

Наступний за величиною детермінації функційного рівня розвитку сімейної системи – такий особистісний показник членів сімей проблемних дітей, як «астенічний тип». Оскільки було виявлено обернено-пропорційний характер його вираження, то особистісними корелятами високого рівня функційності сімейної системи будуть високий рівень упевненості в собі, енергетизму, розважливості, розумної уваги до власного здоров'я тощо.

Останній серед прогностичних особистісних корелятів (предикторів) функційного рівня розвитку сімейної системи – показник «епілептоїдний тип». Зважаючи на обернено-пропорційний характер його вираження, можна стверджувати, що члени сімей проблемних дітей, в особистісній структурі яких превалюють такі риси характеру, як нонконформізм, сенситивність, розумна вимогливість до інших і врівноваженість, демонструватимуть функційний ступінь розвитку сімей-

ної системи.

Висновки з даного дослідження. Узагальнюючи результати вивчення прогностичних особистісних детермінант, які визначатимуть ефективність формувального впливу в перспективі впровадження й апробації системи заходів психологічного супроводу сімей, що мають проблемних дітей, можна стверджувати, що проектування та реалізація оптимальних й ефективних її сценаріїв можливе лише на основі розуміння й урахування змістових характеристик їх особистісної структури. Це підтверджує експлікація інформативних (прогностичних) і значимих особистісних предикторів розвитку функційності сімейної системи.

Проаналізувавши результати дослідження було виявлено симптомокомплекс специфічних особистісних детермінант, розвиток яких у межах реалізації комплексу формувальних заходів стане фокусом і напрямком прикладання зусиль фахівців відповідного профілю. Узагальненими прогностичними та значимими особистісними предикторами розвитку функційності сімейної системи є:

- функціонально-рольова узгодженість і гнучкість сімейних ролей;
- подібність–відповідність сімейних цінностей і сценаріїв;
- домінування конструктивних способів розв’язання подружжям конфліктних ситуацій;
- компліментарність у взаєминах;
- емоційна близькість, довіра, емпатія у стосунках, гнучкість і відвертість у спілкуванні, аутентичність;
- сприятливий психологічний клімат у сім’ї;
- задоволеність шлюбом;
- відкрите партнерство між подружжям;
- диференційованість від батьківської сім’ї та партнера;
- характерологічна відповідність подружжя;
- низький рівень вираження «гіпопротекції»;
- позитивне ставлення до дитини;
- розширення сфери батьківських почуттів;
- кооперація з дитиною;
- шизоїдний тип акцентуації;
- симбіоз із дитиною;
- низький рівень вираження «потурання»;

- мінімальність санкцій;
- епілептоїдний тип.

Окремі детермінанти, які визначають дисфункційність сімейного функціонування потребують корекції. Інші детермінанти можуть використовуватися як такі, що прогнозують ефективність формувального впливу в перспективі впровадження й апробації системи заходів ПС сімей із проблемними дітьми, оскільки проектування та реалізація оптимальних і ефективних її сценаріїв можливі лише на основі розуміння й врахування змістових характеристик їх особистісної структури. На ці ж показники ми зважатимемо на етапі оцінки ефективності психологічного супроводу.

Перспективи подальших розвідок у напрямку проектування та реалізації програми психологічного супроводу сімей, що мають проблемних дітей будуть пов’язані, насамперед, із можливістю врахування отриманих даних і на етапі планування та проектування змістовно-процесуальних і структурних параметрів супровідної програми, і на стадії оцінки її результативності (ефективності).

References :

- Bardier, G. L. (2002). *Pochemu psiholog pohozh na kota : tonkosti psihologicheskoy pomoschi detyam* [Why does a psychologist look like a cat: the subtleties of psychological assistance to children]. Moscow: Genezis. [in Russian]
- Bityanova, M. R. (2000). *Organizatsiya psihologicheskoy raboty v shkole* [Organization of psychological work at school]. Moscow: Genezis. [in Russian]
- Bogdanova, T. G., Gippenreyter, Yu. B., Grigorenko, E. L. (2002). *Ekspperimentalnaya psihologiya: praktikum* [Experimental Psychology: Workshop]. Moscow: Aspekt Press. [in Russian]
- Boryshevskiy, M. (1995). *Simeine vykhovannia yak harant moralnoho stanovlennia osobystosti* [Family education as a guarantor of moral formation of the individual]. *Pochatkova shkola*, 4, 4–9. [in Ukrainian]
- Eydemiller, E. G., Dobryakov, I. V., Nikolskaya, I. M. (2006). *Semeyniy diagnost i semeynaya psihoterapiya* [Family diagnostics and family psychotherapy]. Sankt-Peterburg: Rech. [in Russian]
- Kazakova, E. I. (2007). *Tolerantnost – put' k razvitiyu* [Tolerance - the path to development]. Sankt-Peterburg: Yutas. [in Russian]
- Mamaychuk, I. I. (2008). *Psihologicheskaya pomosch detyam s problema-*

- mi v rozvitii [Psychological assistance to children with developmental problems]. Sankt-Peterburg: Rech. [in Russian]
- Mastyukova, E. M., Moskovkina, A. G. (2004). Semeynoe vospitanie detey s otkloneniyami v rozvitii [Family education of children with developmental disabilities]. Moscow: Vlado. [in Russian]
- Mayramyan, R. F. (2005). Semya i umstvenno otstalyiy rebenok [Family and mentally retarded child]. Moscow: Vlado. [in Russian]
- Mazurova, N. V., Podolskaya, T. A. (2016). Psihologo-pedagogicheskaya pomoshch roditelyam detey s tyazhelyimi narusheniyami zdorovya: osnovnyie napravleniya i vozmozhnosti [Psychological and pedagogical assistance to parents of children with severe health problems: main directions and opportunities]. *Natsionalnyy psihologicheskyy zhurnal*, 1 (21), 70–77. [in Russian]
- Nasledov, A. D. (2005). SPSS : kompyuternyy analiz dannyih v psihologii i sotsialnyih naukah [SPSS: computer data analysis in psychology and social sciences]. Sankt-Peterburg: Peter. [in Russian]
- Semago, N. Ya. (2006). Teoriya i praktika otsenki psihicheskogo razvitiya rebenka. Doshkolnyiy i mladshiy shkolnyiy vozrast [Theory and practice of assessing the mental development of a child. Preschool and primary school age]. Sankt-Peterburg: Rech. [in Russian]
- Spivakovskaya, A. S. (1999). Psihoterapiya: igra, detstvo, semya [Psychotherapy: game, childhood, family]. Moscow: OOO Aprel-Press. [in Russian]
- Tychyna, K. O. (2018). Osoblyvosti mizhosobystisnykh stosunkiv u simiakh, yaki vykhovuiut ditei starshoho doshkilnoho viku z tiazhkymy porushenniyami movlennia [Features of interpersonal relationships in families raising older preschool-age children with severe speech impairment]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 41, 360–370. [in Ukrainian]
- Varga, A. Ya. (2011). Vvedenie v sistemnyuyu semeynyuyu psihoterapiyu [Introduction to Systemic Family Psychotherapy]. Moscow: Kogito-Tsentr. [in Russian]
- Yatsenko, T. S. (2006). Osnovy hlybynnoi psykholokorektsii: fenomenolohiia, teoriia i praktyka [Fundamentals of deep psycho-correction: phenomenology, theory and practice]. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian]
- Zaharov, A. I. (1998). Nevrozyi u detey i psihoterapiya [Neurosis in children and psychotherapy]. Sankt-Peterburg: SOYuZ. [in Russian]

Myroslava Mushkevych

PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Practical and Clinical Psychology, Faculty of Psychology and Sociology, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk (Ukraine)

PERSONAL DETERMINANTS OF PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE FOR FAMILIES WITH PROBLEM CHILDREN

ABSTRACT

The article defines and generalizes prognostic personal determinants of psychological assistance for families with problem children. The discriminate analysis method was used to investigate the differences between the gradations of the “dependent” variable and the effect of “independent” variables on it. The “independent” (discriminate) variables were defined with an array of quantitative indicators determined with standardized psychological diagnostic means: questionnaires for studying the accentuations of character (A. Ehides in the modification of I. Slobodyanyuk, O. Kholodova, O. Oleksenko), parental attitudes (A. Vargaga, Stolin), for the analysis of family relationships (E. Eidemiller, V. Yustitskis), the Freiburg personal questionnaire (FPI). The “dependent” variable was not a quantitative trait; it was meaningfully defined as “a degree of family system functionality”: dysfunction, pseudo-functional, functional.

The results of the studied prognostic personal determinants of psychological assistance for families with problem children were generalized and analyzed. The identified symptomatic set of specific personality determinants can become the focus and direction of psychological assistance for families with problem children. The generalized prognostic and significant personal predictors of family system functionality were: the functional coherence and flexibility of family roles; similarity-relevance of family values and scenarios; mainly constructive ways of conflict resolving by spouses; complementarities in relationships; emotional closeness, trust, empathy in relationships; flexibility and honesty in communications; authenticity; favourable psychological climate in the family; satisfaction with marriage; open partnership between spouses; differentiation from parental family and a partner; matrimonial conformity of spouses; rarely expressed “hypoprotection”; positive

attitude towards children; wide sphere of parental feelings; cooperation with children; schizoid accentuation; symbiosis with a child; rarely expressed “indulgence”; minimum sanctions; epileptoid type.

The article emphasize that some determinants of family dysfunction need to be corrected. Other determinants can be used to predict the effectiveness of psychological assistance for families with problem children, since optimal and effective scenarios can be designed and implemented only on the basis of understanding and taking into account the meaningful characteristics of the personal structure. These indicators are weighed at the stage of evaluating the psychological assistance effectiveness. The further exploration will be in the direction of implementation of the psychological supporting program for families with problem children with taking into account the data obtained at the stages of program planning and its effectiveness evaluation.

Keywords: family, problem child, marriage subsystem, parental subsystem, personal determinants, functional family, dysfunctional family, pseudo-functional family.

Мушкевич Мирослава Ивановна

Кандидат психологических наук, доцент, заведующая кафедрой практической и клинической психологии факультета психологии и социологии Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинский, г. Луцк (Украина)

ЛИЧНОСТНЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ СЕМЕЙ, ИМЕЮЩИХ ПРОБЛЕМНЫМ ДЕТЕЙ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена определению и обобщению прогностических личностных детерминант психологического сопровождения семей, имеющих проблемных детей. Использован метод дискриминантного анализа для исследования различий между градациями «зависимой» переменной и влияния на нее «независимых» переменных. «Независимыми» (дискриминантный) переменными определено массив количественных показателей с помощью стандартизированных психодиагностических средств: опросников для изучения акцентуаций харак-

тера (А. Егидес в модификации И. Слободянюка, А. Холодовой, А. Олексенко), родительского отношения (А. Варга, В. Столин), для анализа семейных отношений (Э. Эйдемиллер, В. Юстицкис), Фрайбургский личностный опросник (FPI). «Зависимая» переменная представляла собой не количественный признак и содержательно определялась как «степень функциональности семейной системы»: дисфункциональность, псевдофункциональность, функциональность.

Обобщены результаты изучения прогностических личностных детерминант психологического сопровождения семей, имеющих проблемных детей. Проанализированы результаты исследования и выявлен симптомокомплекс специфических личностных детерминант, которые станут фокусом и направлением психологического сопровождения семей, имеющих проблемных детей. Представлены прогностические и значимые личностные предикторы развития функциональности семейной системы: функционально-ролевая согласованность и гибкость семейных ролей; сходство соответствия семейных ценностей и сценариев; доминирование конструктивных способов решения супругами конфликтных ситуаций; комплиментарность в отношениях; эмоциональная близость, доверие, эмпатия в отношениях, гибкость и открытость в общении, аутентичность; благоприятный психологический климат в семье; удовлетворенность браком; открытое партнерство между супругами; дифференцированность от родительской семьи и партнера; характерологическая соответствие супругов; низкий уровень выражения «гипопротекции»; положительное отношение к ребенку; расширение сферы родительских чувств; кооперация с ребенком; шизоидный тип акцентуации; симбиоз с ребенком; минимальность санкций; epileptoidный тип.

Подчеркнуто, что отдельные детерминанты, определяющие дисфункциональность семейного функционирования нуждаются в коррекции. Другие детерминанты могут использоваться как имеющие прогностическую эффективность психологического сопровождения семей, имеющих проблемных детей, поскольку проектирование и реализация оптимальных и эффективных ее сценариев возможны только на основе понимания и учета содержательных характеристик их лич-

ностной структуры. Указано на важность этих показателей на этапе оценки эффективности психологического сопровождения. Перспектива дальнейших исследований направлена на проектирование и реализацию программы психологического сопровождения семей, имеющих проблемных детей, которая будет учитывать полученные данные и на этапе планирования сопроводительной программы, и на стадии оценки ее результативности.

Ключевые слова: семья, проблемный ребенок, брачная подсистема, родительская подсистема, личностные детерминанты, функциональная семья, дисфункциональная семья, псевдофункциональная семья.

Дата отримання статті: 26.02.2020

Дата рекомендації до друку: 16.03.2020

Дата оприлюднення: 26.03.2020